ئەو هەڵەیەی چینی کردە پێشەنگی بۆشایی ئاسمان!.. وەرگێڕانی: هەڵۆ حەسەن

لە هۆڵەکانی مۆزەخانەی شەنگهای، زیاتر لە 70 هەزار پێشانگا چیرۆکی پیاوێک دەگێڕنەوە – پیاوێک کە لە چین بە "زانای خەڵک" ناسراوە و باوکی دامەزرێنەری بەرنامەی بۆشایی و مووشەکییەکانی چینە. ناوی کیان شویسن، بەڵام لە ئەمریکادا، ئەو وڵاتەی کە بۆ یەکەمجار کیان شویسن تێیدا گەشەیسەند، ناوی "کیان" کاڵ بووبێتەوە لەگەڵ ئەوەشدا، میراتە زانستییەکەی لە دوو وڵاتدا هەست پێدەکرێت – یەکێکیان زۆر درەنگ لە باوەشی گرت و یەکێکیان زۆر زوو دەربەدەری کرد

لە شەنگهایەوە بۆ ئەستێرەکان

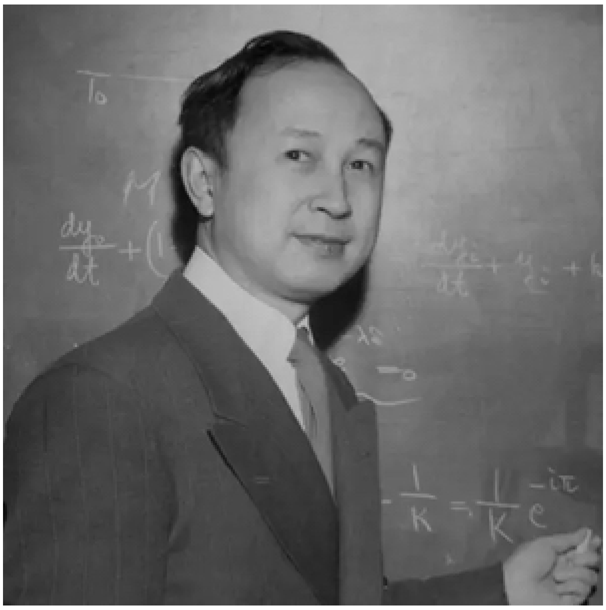

کیان شویسن لە ساڵی 1911 لە شاری هانگژۆی چین لەدایکبووە و خوێندکارێکی زیرەک و لە زانکۆی "شەنگهای جیاو تۆنگ" لە بەپلەی یەکەم دەرچووە. سکۆلەرشیپێکی دەگمەنی بەدەستهێنا بۆ خوێندن لە ئەمریکا، لێکۆڵینەوەکانی لە بواری ئایرۆداینامیکدا بە خێرایی سەرنجی ئەمەریکییەکانی ڕاکێشا، هەر لە کالتێک بوو کە کیان بوو بە بەشێک لە گروپێکی بوێری زانای گەنج کە تاقیکردنەوەی موشەکسازی سەرەتاییان کرد. ئەوان ناویان لێنرا "کۆمەڵەی خۆکوژی- لەبەر ئەوەی تاقیکردنەوە تەقینەوەکانیان زۆرجار بە تۆپی ئاگرین و ترس و

د□□اوکێ کۆتاییان دەهات، تاقیکردنەوەکانیان بوونە بناغەی تاقیگەی پاڵنەری جێت ، کە تا ئێستاش وەک بەردی بناغەی گەڕان بەدوای بۆشایی ئاسمانی ئەمریکیدا ماوەتەوە،لە کاتی جەنگی جیهانی دووەمدا، کیان شویسن پەیوەندی بە "پرۆژەی مانهاتن" کرد، بەشداری کرد لە پەرەپێدانی سیستەمی مووشەکی کە توانای گەیاندنی سەری ئەتۆمی هەبێت. ئەو کار لەسەر مووشەکی کۆرپۆرال کردووە – یەکەم مووشەکی ئەمریکی کە بۆ گەیاندنی ئەتۆمی دیزاین کراوە – و بە یەکێک لە پسپۆڕە پێشەنگەکان دادەنرا لە بواری پاڵنانی فڕۆکە و ڕێنمایکردنی مووشەک،ئەو ئەوەندە گرنگ بوو کە لە ساڵی 1945 لەگەڵ فیزیازانێکی پێشەنگ تیۆدۆر ڤۆن کارمان ڕەوانەی ئەڵمانیای دوای جەنگ کرا بۆ لێکۆڵینەوە لە زانایانی موشەکی نازی، لەنێویاندا وێرنهێر ڤۆن براون. ئامانجی ئەرکەکە: دڵنیابوون لەوەی ئەمریکا لێواری زانستی ئەڵمانیای بە میرات گرتووە،کیان شویسن بە هەموو پێوەرێک کەسایەتییەکی سەرەکی بوو لە سەرهەڵدانی ئەمریکا وەک زلهه□زێکی تەکنەلۆژی،بەڵام لەگەڵ شەڕی سارددا دۆخەکە گۆڕا. دوای شۆڕشی پارتی کۆمۆنیستی چین لە ساڵی 1949، کەشوهەوای سیاسی واشنتۆن گومانی لە هەر کەسێک کرد کە پەیوەندی بە چینەوە هەبێت. کیان شویسن سەرەڕای ئەوەی هیچ بەڵگەیەک لەسەر سیخوڕیکردنی بۆ چین نەبوو، بوو بە ئامانج. بە تۆمەتی هاوسۆزی کۆمۆنیستەکان، مۆڵەتی ئەمنی لێسەندرایەوە و خرایە ژێر دەستبەسەری و زیندانیکردنی ماڵەوە،بۆ ماوەی پێنج ساڵ ، یەکێک لە درەوشاوەترین عەقڵەکانی کۆمەڵگەی زانستی ئەمریکا بێدەنگ کرا – بەهرەکانی نەک بەهۆی نەبوونی لێهاتووییەوە، بەڵکو بەهۆی ترس و سیاسەتەوە بەفیڕۆچوو،لە ساڵی 1955 لە ژێر فشارێکی پەرەسەندوو و سەرەڕای ناڕەزایەتی هاوکارەکانی، سەرۆک دوایت ئایزنهاوەر دیپۆرتکردنەوەی کیان شویسنی بۆ چین پەسەند کرد،کیان شویسن لە کاتی گەڕانەوەی بۆ چین سەرکردایەتی چین درکیان بەوە کرد کە چییان دەستکەوتووە: زانایەکی ئاستی جیهانی کە لەلایەن باشترین دامەزراوەکانی ڕۆژئاوا□ □اهێنراوە،لە ماوەی پانزە ساڵدا، کیان شویسن سەرکردایەتی کرد بۆ ئەوەی یەکەم مانگی دەستکردی خۆی بەناوی "دۆنگ فانگ هۆنگ 1" لە ساڵی 1970 بۆ بۆشایی ئاسمان هەڵبدات، تەواوی نەوەیەکی ئەندازیار و زانای چینی ڕاهێنا. کارەکانی بناغەکانی سیستەمی مووشەکی چینیان دانا – لەوانە ئەوانەی کە دواتر لە جەنگی کەنداوی 1991دا بەکارهێنران، کاتێک هێزەکانی ئەمریکا ڕووبەڕووی ئەو تەکنەلۆژیایە بوونەتەوە کە یارمەتی پەرەپێدانی دا. وە دواترینیان ئەو مووشەکانەی حوسییەکانی یەمەن دژی کەشتیە بازرگانیەکانی ئەمەریکا لە دەریای سوور و ئیسرائیل بەکاریان هێنا،دوای چەند ساڵێک، دان

کیمبەڵ، وەزیری پێشووی هێزی دەریایی ئەمریکا و سەرۆکی کۆمپانیای موشەکی ئایرۆجێت، بە پەشیمانییەوە بیری لە ڕۆیشتنی زۆرەملێی کیان کردەوە ووتی: ئەوە گەمژەترین بڕیار بوو کە ئەمریکا داوویەتی،ئەمڕۆ کە واشنتۆن جارێکی دیکە بیر لە سنووردارکردنی خوێندکاران و زانایانی چینی دەکاتەوە، چیرۆکی کیان بیر ئەمەریکیەکان دێنێتەوە،کیان شویسن یارمەتی دا لە داڕشتنی بەرنامەکانی بۆشایی ئاسمانی دوو زلهێزی جیهانی ئەمەریکا و چین. بەڵام تەنها یەکێکیان وەك پاڵەوانێک هەڵیبژارد.

و/ هەڵۆ حەسەن

سەرچاوە:

How China Entered the Space Race

https://www.wired.com/2015/04/how-china-entered-the-space-race/?utm_source=chatgpt.com

The Two Lives of Qian Xuesen

https://www.newyorker.com/news/evan-osnos/the-two-lives-of-qian-xuesen?utm_source=chatgpt.com